

DAVID JAVALOYAS MOLINA JOAN FORNÉS BISQUERRA TOMEU SALVÀ SIMONET MARIA LLINÀS
RIERA FRANCISCA TORRES ORELL MIQUEL ÀNGEL SASTRE MIQUEL ÀNGEL CAU MARGARITA
ORFILA MARÍA ESTHER CHÁVEZ EUGÈNIA SITJES I VILARÓ M. MAGDALENA ESTARELLAS ORDINAS
JOSEP MERINO SANTISTEBAN MARGALIDA MUNAR GRIMALT MAGDALENA SALAS BURGUERA
DAMIÀ RAMIS BERARD MANEL CALVO TRIAS CARLOS QUINTANA ABRAHAM VICTOR GUERRERO
AYUSO JOAN CARLES LLADÓ CAPÓ GABRIEL PONS I HOMAR BEATRIZ PALOMAR PUEBLA MATEU
RIERA RULLAN SILVIA ALCAIDE GONZÁLEZ ALBERT MARTÍN MENÉNDEZ NÚRIA MARTINEZ
RENGEL MANUEL IZAGUIRRE LACOSTE JOAN SANTOLARIA SARABIA MYRIAM SECO ÁLVAREZ

1ª TROBADA D'ARQUEÒLEGS DE LES ILLES BALEARS

MANACOR, 15 I 16 DE SETEMBRE DE 2006

MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR

Consell de
Mallorca

■ Departament de Cultura i Patrimoni

El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor): projecte de revisió i d'adequació

Mateu Riera Rullan¹

Magdalena Salas Bruguera²

Margalida Munar Grimalt³

Sílvia Alcaide González⁴

Miquel Àngel Cau Ontiveros⁵

¹Arqueòleg i codirector del projecte de Son Peretó; a/e: mateuriera@hotmail.com.

²Directora del Museu d'Història de Manacor i coordinadora del projecte de Son Peretó; a/e: museu@ajmanacor.net.

³Restauradora i responsable de restauració i de conservació en el projecte de Son Peretó.

⁴Investigadora de l'ICAC (Institut Català d'Arqueologia Clàssica), doctoranda de la Universitat de Barcelona i membre de l'equip del projecte de Son Peretó.

⁵Research Professor, Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats, Universitat de Barcelona/ERAUB, i codirector del projecte Son Peretó. E-mail: macau@ub.edu.

1. Introducció

El conjunt cristià de Son Peretó es troba a l'est de l'illa de Mallorca, a 6 km del nucli urbà de Manacor, a la carretera que uneix aquesta població amb la de Sant Llorenç des Cardassar (*figura 1*). S'estén damunt d'una petita elevació del terreny, envoltat de terres de conreu.

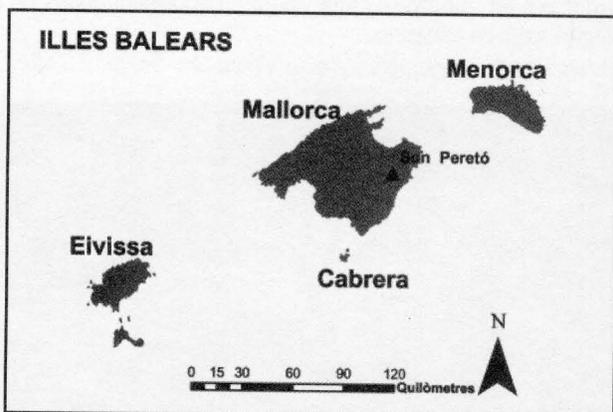

Figura 1. Mapa de les illes Balears, amb la situació aproximada de Son Peretó (Manacor, Mallorca).

El jaciment (*figura 2*) està format per una església, amb un àmbit baptismal i un seguit d'estances annexes. La basílica té unes dimensions de més o menys 21 x 14 m i està orientada aproximadament de l'est a l'oest. La imatge actual de les restes és la d'una església de planta rectangular, amb tres naus separades per columnes i amb la capçalera tripartida. El baptisteri de Son Peretó és una cambra de planta quadrangular, situada a l'oest de l'església, de la mateixa amplada que aquesta, amb dues piscines de planta cruciforme. A l'interior d'aquest recinte, tres murs paral·lels als del nord, el sud i l'oest d'aquest espai formen un altre petit recinte, al centre del qual se situa la piscina menor (oest), mentre que la major està desplaçada cap a l'est. Al peu del baptisteri es troben un grapat d'habitacions, anomenades «sector oest». Al sud de la instal·lació baptismal apareix una altra sèrie de cambres.

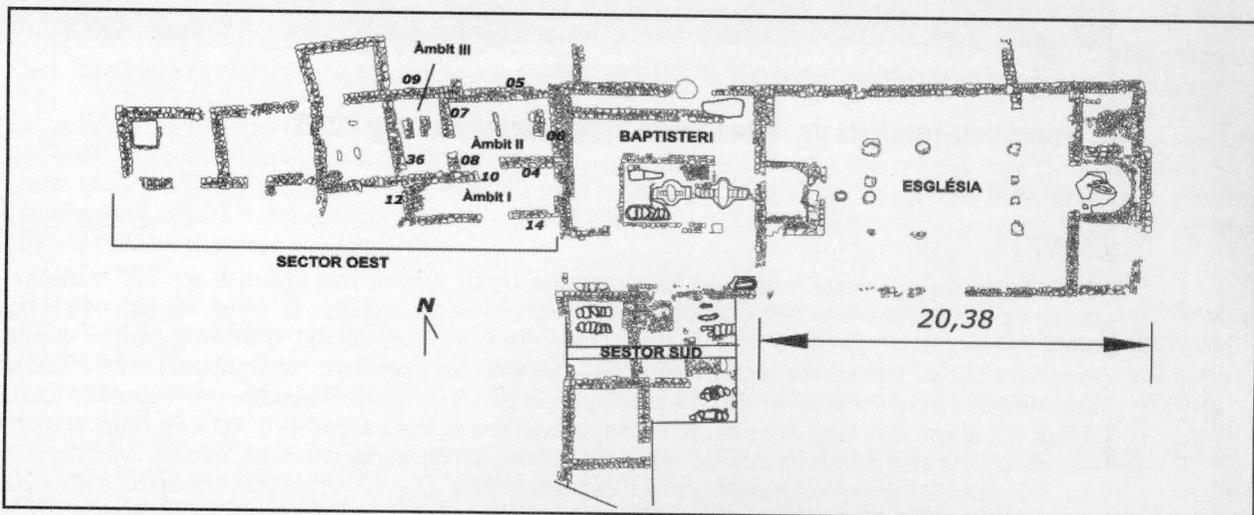

Figura 2. Planimetria del conjunt de Son Peretó (planimetria de F. Tuset i digitalització de S. Alcaide).

La intenció d'aquesta contribució no és analitzar el conjunt cristià de Son Peretó ben conegut, d'altra banda, en la literatura arqueològica ni reflexionar sobre aspectes problemàtics com l'evolució de l'edifici o l'existència de dues piscines baptismals. Es tracta de presentar el nou projecte de revisió i d'adequació en curs, que es desenvolupa en el període 2005-2007, i també

d'avançar els resultats més rellevants obtinguts durant la campanya del 2005 en alguns dels àmbits de l'anomenat «sector oest» i en part del baptisteri, que són reexcavats arran dels treballs de consolidació i de restauració.

2. Intervencions anteriors i presentació del projecte per a 2005-2007

La troballa del jaciment es deu a la figura de mossèn J. Aguiló (1923), el qual inicià les campanyes d'excavació en descobrir una part del conjunt, un seguit de mosaics i una col·lecció relativament important d'epigrafia tardana (VENY, 1965), a més d'altres materials, com el mobiliari i els utensilis litúrgics (ALCAIDE, 2005a i 2005b) i elements ceràmics (BUXEDA et al., 2005).

L'any 1963 el pare Iturgáiz treballà novament al baptisteri i publicà per primera vegada la més gran de les dues piscines del conjunt (ITURGÁIZ, 1963 i 1970).

El 1967 es reinicien els treballs d'excavació autoritzats per la Direcció General de Belles Arts, amb la col·laboració tècnica de la delegació a les Illes Balears del Servei de Defensa del Patrimoni Històric Nacional. Un equip dirigit per Pere de Palol reemprèn les excavacions, en que es centren en les piscines baptismals i en l'estudi dels mosaics amb una proposta de restitució i (PALOL, 1967; PALOL et al., 1967).

Finalment, el 1981 un equip format pel Museu de Mallorca, la Universitat de Barcelona i la Universitat de les Illes Balears, dirigit per G. Rosselló, P. de Palol i M. Orfila, torna a intervenir-hi, amb la intenció d'aclarir algunes qüestions relatives a la cronologia i a l'evolució de l'edifici. Es dugueren a terme treballs de consolidació i de restauració a diferents punts de la basílica i s'excavaren alguns nous sectors i també el sector oest, al peu del recinte baptismal.

Després de totes aquestes intervencions, el jaciment es trobava en un estat de degradació progressiva i pràcticament sense cap mena d'adequació museogràfica. Com que es tracta d'un jaciment municipal i públic, des del Museu d'Història de Manacor es decidí impulsar un nou projecte dins les línies d'investigació que la institució té en funcionament. D'aquesta manera es presentà el projecte actual, que es desenvolupà entre el 2005 i el 2007. Els objectius essencials del projecte es centraren en consolidar i restaurar les restes visibles i a adequar el jaciment per a la seva visita. Així mateix, es plantejava la possibilitat de tornar a excavar l'interior de les estructures en què s'havia intervingut anteriorment abans de restaurar-les i a adequar-les, per comprovar si els nivells arqueològics estaven exhaurits.

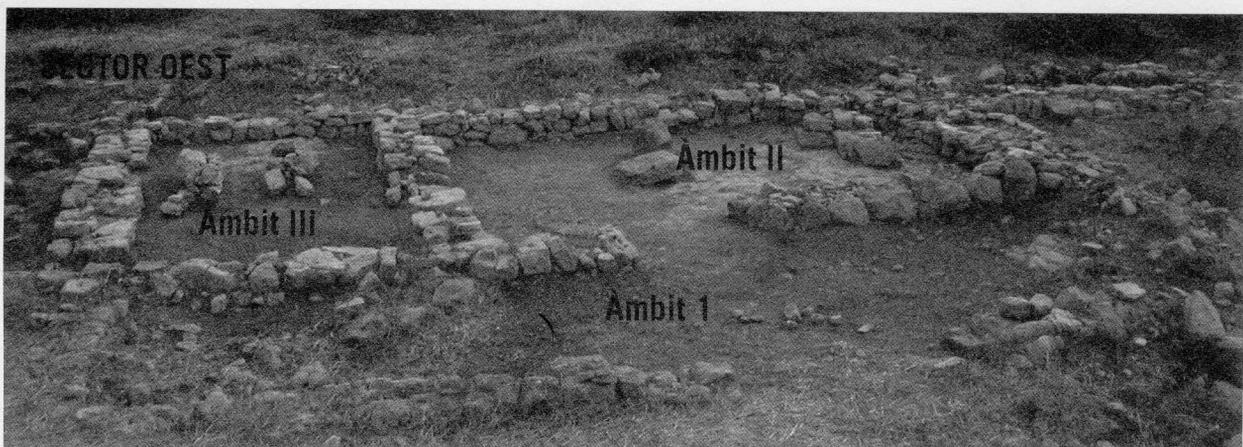

Figura 3. Visió general del sector oest, amb els diferents àmbits.

3. Avanç dels resultats de la campanya arqueològica de l'any 2005

Sector oest

ÀMBIT I

L'àmbit I presenta una planta rectangular força allargada, de 10,10 m de llarg (est-oest) per 2,70 m d'amplada a la meitat oriental i 2 m d'amplada a la meitat occidental. Estava constituït per una sèrie de parets, de les quals ja només resten els sòcols: a ponent, la UE 12; al nord, les UE 04, 10 i 36; a l'est, la UE 06, i al sud, la UE 14, a l'extrem oriental, i la UE 13, a l'extrem occidental. Tots aquests sòcols, menys el 04, presenten les mateixes característiques constructives, amb dues cares vistes, de pedres de mida mitjana col·locades generalment planes i una mica retocades, i un rebliment intern de pedra petita, tot lligat únicament amb fang. Aquests sòcols conservaven una alçària màxima de 0,50 m. En canvi, el sòcol 04 té les dues cares vistes fetes amb pedres col·locades de cap o de cantell, també un poc retocades, i d'unes dimensions, en general, una mica més grosses que les dels altres murs (la més petita fa 32 × 27 × 12 cm i la més grossa, 57 × 45 × 20 cm). Els murs 12, 13 i 14 fan uns 0,50 m d'amplada (figura 3).

En aquest àmbit es troben tres portes (UE 37, 52 i 53). La 37 i 52 es descriuen més a baix i la 53 és la que permet entrar a l'àmbit I des del sud.

Tot i que en l'excavació del 1982 s'arribà en gran part de l'estança a la capa d'argila roja que normalment cobreix la roca natural, es varen poder apreciar altres estrats que encara romanien sense excavar. Entre aquests destacava una acumula-

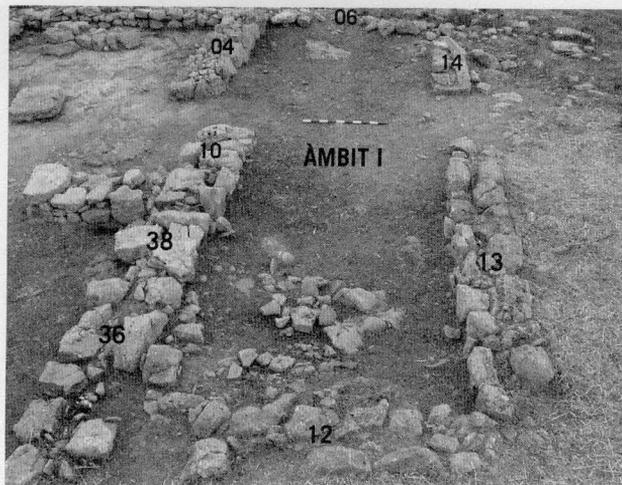

Figura 4. Visió general de l'àmbit I del sector oest.

Figura 5. Detall d'una possible sitja localitzada a l'àmbit I.

ció de pedres (UE 39) que, un cop netejada, semblava correspondre a algun tipus de preparació, tot i que a causa del mal estat de conservació era molt difícil determinar-ne la funció. Dins aquest conjunt de pedres hi havia una petita estructura (UE 43), adossada al mur 12, feta també amb pedres de dimensions mitjanes i lligades amb fang. Tot i estar també molt arrasada, es pogué apreciar que presentava una planta amb forma de ferradura. A dins es va trobar una capa d'argila (UE 44) de color marró, força compactada i amb alguna pedra. Una mica més cap a llevant, enmig de l'eix est-oest de l'estança, es va localitzar un forat (UE 33) de planta circular no gaire regular, d'uns 65 cm de diàmetre, que semblava correspondre a una sitja. A dins es va trobar una capa de terra (UE 40) de color marró fosc, granulada i amb força pedres, de mides molt diferents (figura 5). Davall se'n va trobar una altra (UE 42), d'argila de color gris clar, molt compacta i amb algunes pedres de fins a 30 cm. Aquesta segona capa, la qual no es va acabar d'excavar, presentava abundants fragments ceràmics i restes de fauna.

D'altra banda, a la meitat oriental d'aquest àmbit I s'identificaren restes del que sembla que podria haver estat el paviment (UE 47) de l'habitació. Es tractava d'una capa d'argila blanca, tal vegada amb una mica de calç, amb escasses pedres i força compactada. Aquesta capa es conservava sobretot en els llocs on hi havia desnivells i sempre es localitzava a les zones enclotades. Una d'aquestes zones podria correspondre a un retall intencionat (UE 48), de planta aproximadament circular d'uns 30 cm de diàmetre i de fins a 6 cm de fondària, el qual es trobava a l'angle sud-est de l'àmbit, arran del mur 14. Aquest retall es trobava reomplert per una capa de cendres (UE 49).

ÀMBIT II

Aquest àmbit (figura 6) és de planta rectangular, de 5,80 m de llargada (est-oest) a l'interior per 4,70 m d'amplada (nord-sud). Estava constituït per una sèrie de parets, de les quals ja només en queden els sòcols: a ponent, la UE 07, en la meitat septentrional, i la UE 08, en la meridional; al nord, la UE 05; a l'est, la UE 06, i al sud, la UE 04, a l'extrem oriental, i la UE 10, a l'extrem occidental. Tots aquests sòcols, menys el 04, estan fets de la mateixa manera, ja descrita en l'àmbit I. Aquests sòcols conservaven una alçada màxima de 0,50 m. En canvi, el sòcol 04, té com s'ha vist també a l'àmbit I les dues cares vistes fetes amb pedres col·locades de cap o de cantell. El 07 i el 08 fan entre 0,55 i 0,60 m d'amplada; els 04, 06 i 10, entre 0,60 i 0,65 m, i el 05 uns 0,80 m (figura 6).

Aquest àmbit II presentava dues portes. Una es troba a l'oest (UE 51) i comunica amb l'àmbit III. L'altra, situada al sud (UE 52), dona pas a l'àmbit I. D'aquesta darrera destaca que no presenta les rebranques alineades.

A l'interior d'aquest espai hi ha, a la meitat oriental, una estructura molt semblant a les «banquetes» 18 i 19, que es veuran a l'àmbit III. Aquesta «banqueta» (UE 16) està feta amb pedres de diverses mides lligades amb fang. De planta més o menys rectangular fa 1,60 m de llargada, per 0,55 m d'amplada i fins a 0,35 m d'alçària. Enganxat al costat de ponent, a l'extrem septentrional, presenta una estructura que se li adossa (UE 20), de planta lleugerament semicircular, feta amb dues grans pedres col·locades en sec una sobre l'altra.

Al centre d'aquest àmbit II es troben dues gran lloses (UE 17), col·locades alineades una al costat de l'altra, posades una de cap i l'altra de cantell (en el moment de començar la campanya de 2005, la llosa col·locada de cap es trobava caiguda). A aquestes, per l'est i pel nord se'ls adossava una capa (UE 23), força potent, de fins a 20 cm de potència, d'una argila de color blanquinós, mesclada amb cendres. Un cop exhaurida l'estratigrafia de la zona, es va tornar a aixecar la llosa caiguda.

A la meitat oriental d'aquest àmbit els excavadors del 1982 varen arribar quasi pertot a la roca natural (UE 50), llevat d'una bossada d'argila de color vermell (UE 22) localitzada a l'extrem nord-est de la dita estança. En aquesta bossada varen aparèixer alguns fragments ceràmics, entre els qual destaca una base de TSAD que ens dona un terminus post quem de c. 400 dC per a la construcció dels murs i de les estructures 05, 06, 16 i 20. Immediatament a l'oest d'aquesta bossada es va identificar el que sembla un forat de pal (UE 25), de forma cilíndrica, de fins a 13 cm de diàmetre i fins a 16 cm de fondària. Aquest forat estava reblert amb una terra (UE 26) de color marró blanquinós, granulada i molt compactada.

En canvi, a l'altra meitat de l'àmbit es varen trobar restes d'un paviment fet amb argila blanca, molt probablement amb una mica de calç (UE 34). Sobre d'aquest paviment, a la part central de l'estança, es varen poder identificar tres concentracions

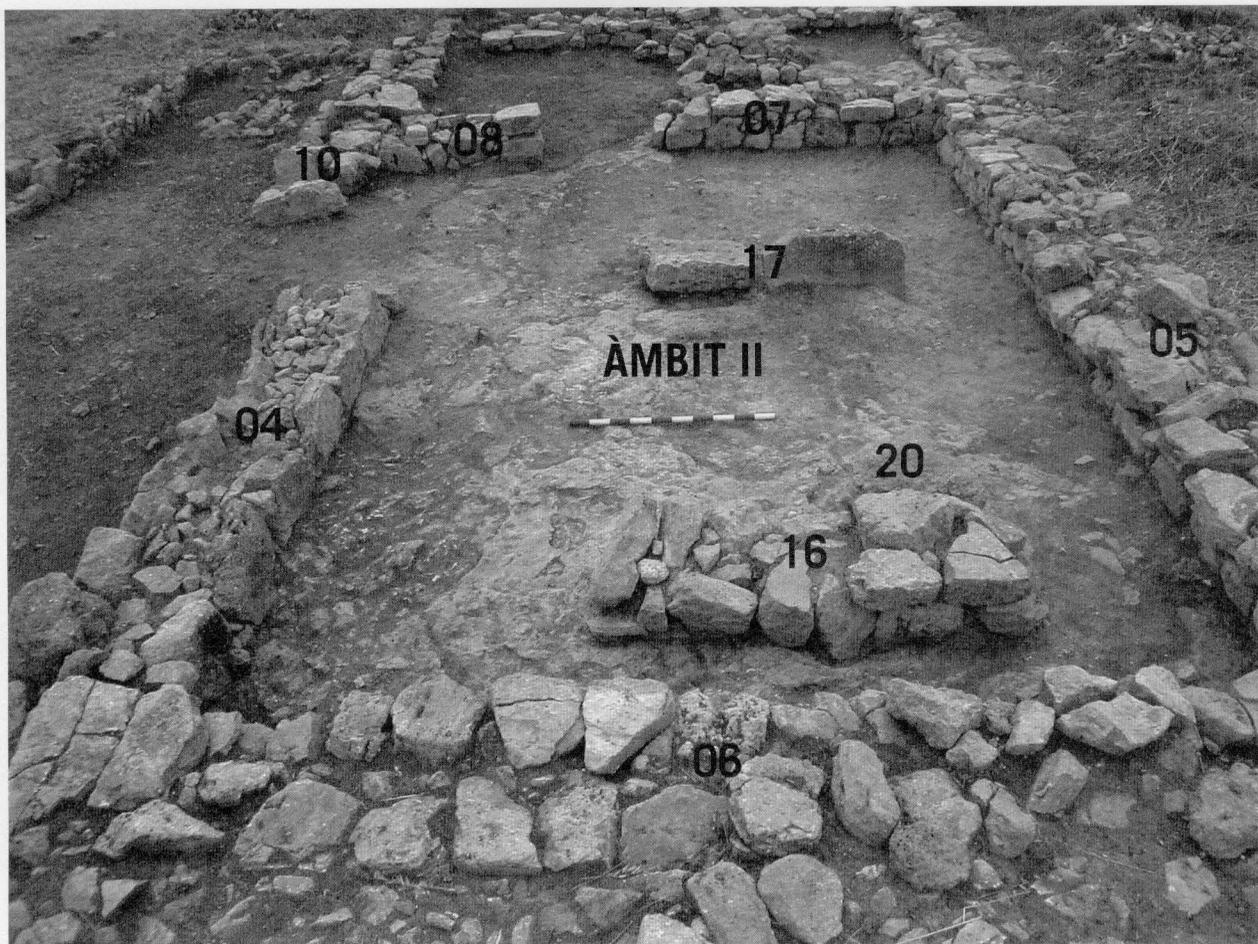

Figura 6. Visió general de l'àmbit II.

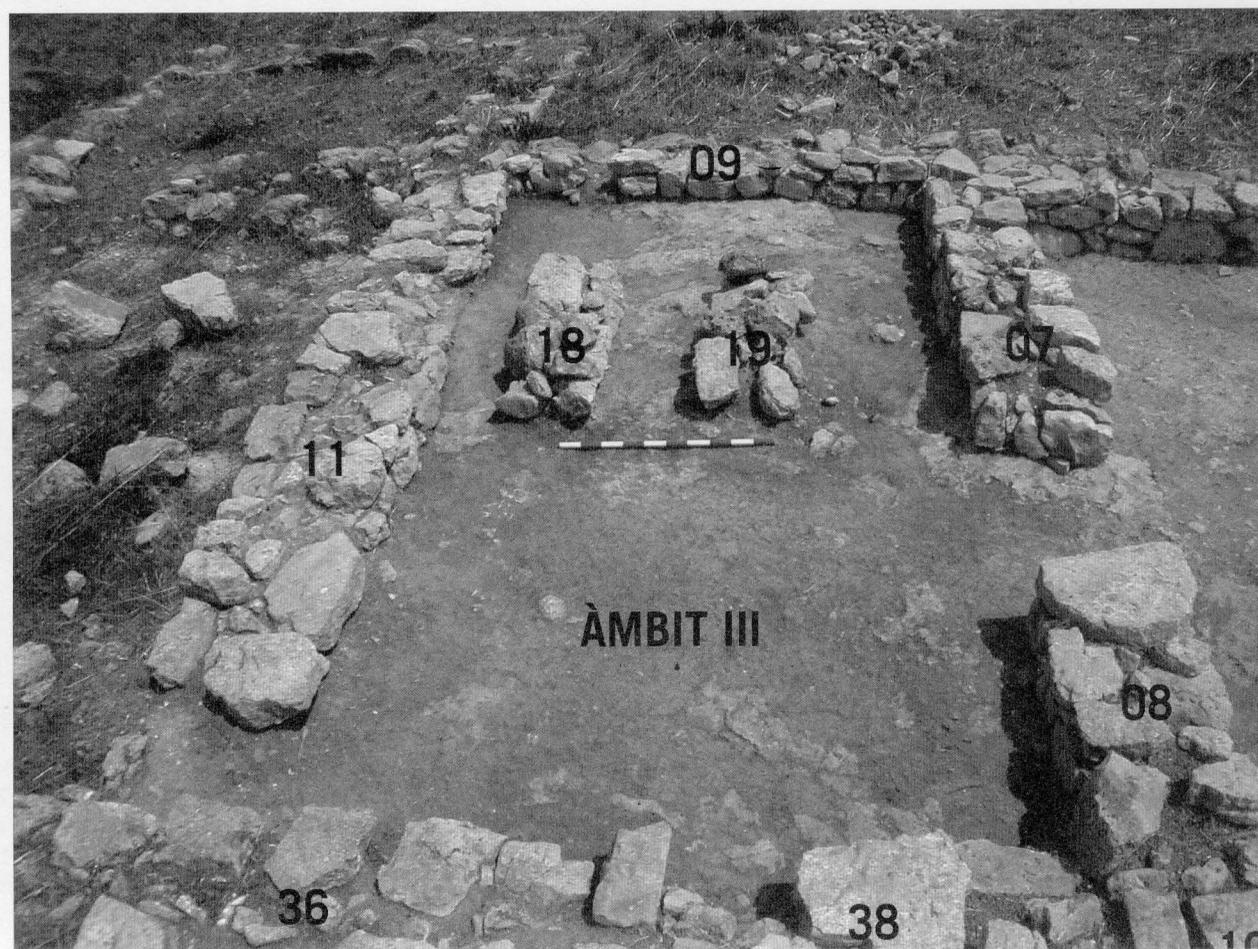

Figura 7. Visió general de l'àmbit III.

de cendres i carbons. A l'angle sud-oest de l'àmbit, un cop excavat el paviment 34 es va començar a identificar un retall (UE 45) a la roca, corresponent a una possible tomba. Aquest retall estava reblert per una capa (UE 46) arenosa plena de fragments de marès molt esmicolat. Aquesta capa només es va excavar parcialment, el just per poder identificar una coberta feta amb lloses. Tot i que no es va acabar d'excavar, es va poder observar que l'orientació d'aquesta possible tomba seria d'est-oest.

ÀMBIT III

Aquest àmbit (figura 7), de planta rectangular, té unes dimensions internes de 4,80 m de llargada (nord-sud) per 2,70 m d'amplada (est-oest). Estava constituït per una sèrie de parets, de les quals ja només queden els sòcols: a ponent, la UE 11; al nord, la UE 09; a l'est, la UE 07, a la meitat septentrional, i la UE 08, a la meridional, i al sud, la UE 10, a l'extrem oriental, i la UE 36, a l'extrem occidental. Tots aquests sòcols estan fets de la mateixa manera, és a dir, amb dues cares vistes, de pedres de mida mitjana col·locades generalment planes i una mica retocades, i un rebliment intern de pedra petita, tot lligat únicament amb fang. Aquests sòcols conservaven una alçada màxima de 0,48 m. El 07 i el 08 fan entre 0,55 i 0,60 m d'amplada; el 10 i el 36, entre 0,60 i 0,65 m, i el 09 i l'11, entre 0,65 i 0,70 m.

L'àmbit esmentat presenta dues portes, una a l'est (UE 51) i l'altra al sud (UE 37), les quals comuniquen amb els àmbits II i I respectivament. La porta 37 es trobava tapiada per un conjunt de pedres de mides molt diverses, lligades amb fang (UE 38). A causa del mal estat de conservació es va decidir destapiar-les.

A l'interior d'aquest espai, a la meitat septentrional, hi havia dues «banquetes» (UE 18 i 19), les quals estaven fetes amb pedres de diverses mides lligades amb fang. Ambdues eren de planta més o menys rectangular i feien 1,30 m de llargada per 0,60 m d'amplada, i fins a 0,40 m d'alçada. El mal estat de conservació de la «banqueta» 18 ens va fer prendre la decisió de desmuntar-la completament, per poder, així, consolidar-la amb millors condicions.

En aquest àmbit, els excavadors del 1982 varen arribar pràcticament pertot arreu o a la roca natural (UE 50) o a una capa d'argila vermella (UE 35), la qual també podria haver format part originalment del terreny natural. Aquesta capa degué ser lleugerament retocada i aplanada en el moment de la construcció dels murs de l'àmbit, i tal vegada fou utilitzada com a paviment.

La intervenció al baptisteri

Paral·lelament als treballs realitzats al sector oest, també es varen fer una sèrie de tasques a les zones occidental i septentrional del baptisteri centrades a consolidar els murs 06, 15, 27, 28 i 29 (figura 8). En aquests llocs, no es va actuar als paviments, llevat d'allà on hi havia els enterraments 1 i 2. Per tant, encara roman sense acabar gran part del que es relaciona amb els paviments del baptisteri i els seus murs de la part meridional.

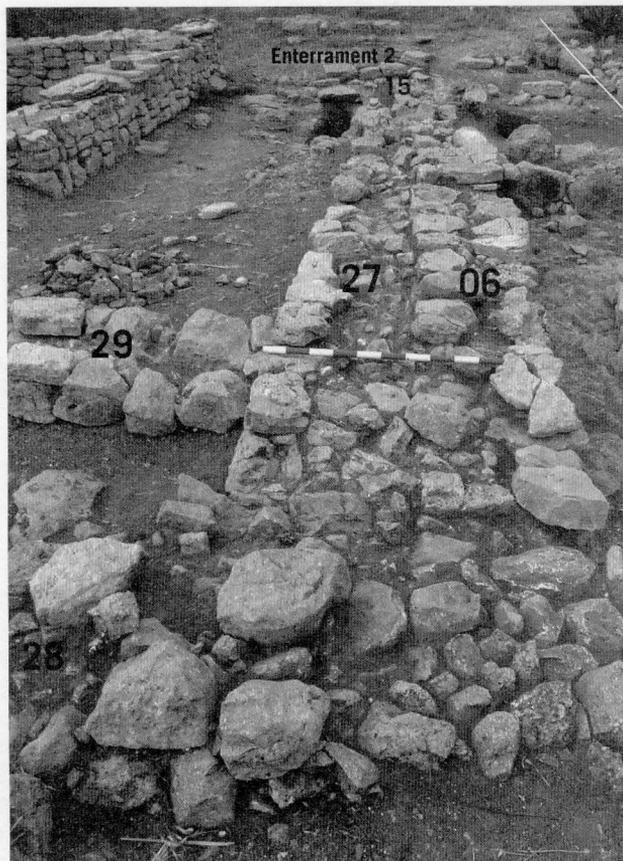

Figura 8. Detall de la intervenció a la zona del baptisteri; al fons, l'enterrament 2.

Respecte a l'enterrament 1, cal mencionar que es troba a l'angle nord-est del baptisteri, que ja fou descobert l'any 1982 i que, com que presentava una coberta d'*opus signinum*, s'havia deixat sense excavar. Més recentment aquesta tomba fou espoliada parcialment mitjançant un forat (UE 54) que va trencar el *signinum* i el *rudus*; es va retirar una de les lloses de la coberta i es va remoure la terra de dins la tomba, i gran part de les costelles i les vèrtebres de l'individu que hi havia enterrat. Vista la problemàtica de la restauració del *signinum*, es va acordar acabar d'excavar només la capçalera de la tomba i deixar intacta la part dels peus.

Un cop acabats els treballs d'excavació, es va poder apreciar que aquest enterrament 1 era una tomba en fossa del tipus banyera, és a dir, de planta trapezial amb els extrems arrodonits. La fossa té a la part superior 0,95 m d'amplada màxima, mentre que el fons és de 0,40 m i presenta les parets força verticals, paral·leles, i amb un retall per encaixar-hi la coberta. La fondària màxima és de 0,60 m. Per fer la fossa es va excavar el sediment i també a la roca mare. La coberta constava de tres parts: una inferior composta per una sèrie de lloses (UE 55) col·locades planes, un *rudus* (UE 31) i un *opus signinum* (UE 30). Com que no es va demolir tot el *rudus* ni el *signinum*, no es va poder apreciar quantes lloses componien la coberta, tot i que el més factible és que fossin quatre o cinc. Aquestes lloses estaven fetes amb pedra calcària de la zona i eren de mides força diverses: les llargades oscil·laven entre els 65 i els 75 cm; les amplades, entre 30 i 45 cm, i el gruix, entre els 10 i 14 cm. Tot i que la tomba només va ser excavada parcialment, es va poder observar que l'enterrament presentava una orientació est / oest (peus / cap). S'hi va trobar un únic esquelet col·locat en posició de decúbit supí, amb els braços al costat del cos.

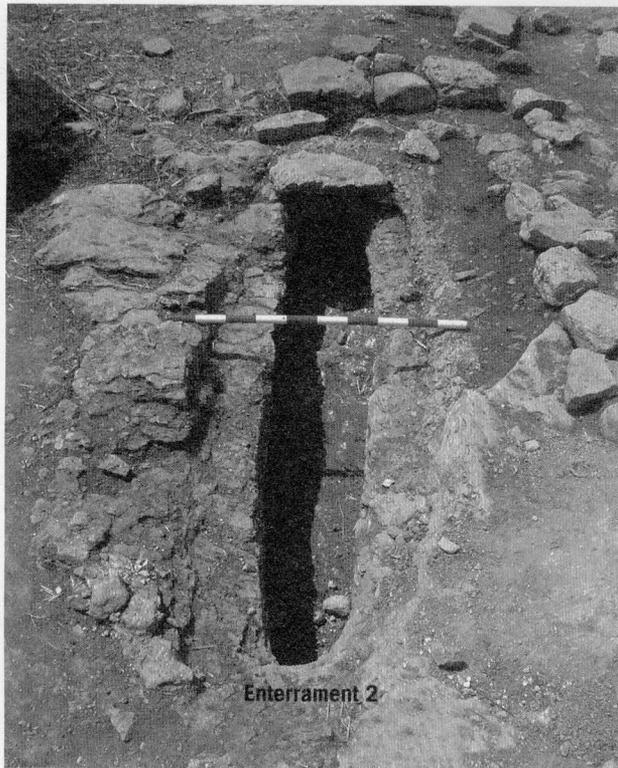

Figura 9. Detall de l'enterrament 2.

Figura 10. Procés de consolidació de les crestes dels murs mitjançant l'aplicació d'un morter de calç.

A partir de tota la documentació fotogràfica de què disposam, s'han anat identificant i recol·locant tots aquells elements que havien perdut la posició originària. S'hi han afegit els elements indispensables per a una correcta estabilitat estàtica de les restes o per fer-ne una interpretació correcta.

Les restes s'han netejat de manera manual de la terra i de la vegetació superficials acumulades durant els anys, anant amb cura de no descalçar els elements originals que conformen l'estructura. Una vegada netejada la zona, han estat identificats fàcilment tots aquells elements que havien estat desplaçats de la posició originària. Basant-nos en tota la documentació de què disposam de les antigues campanyes d'excavació, s'han reposat tots els elements identificats.

Els elements fragmentats que formaven part dels paraments o de les cobertes de les sepultures han estat enganxats amb adhesiu epoxi. Les crestes dels murs s'han consolidat amb un morter de calç (figura 10) per mantenir els dos paraments units i impedir la infiltració d'aigua meteòrica en el si dels murs i la crecscuda posterior de vegetació. S'han delimitat les zones originals de les afegides durant el procés de consolidació mitjançant la realització d'un cordó de morter de calç de coloració rogenca (figura 10). Tots els elements situats per sobre aquest cordó de delimitació no són originals, però són indispensables per garantir l'estabilitat estàtica del conjunt.

Tot i que les restes encara estan en fase d'estudi, tot apunta que es tractava d'una dona.

L'altra tomba en què es va intervenir (enterrament 2) (figura 9), ja havia estat completament excavada anys enrere i únicament es va netejar per poder tornar a posar-hi la coberta de lloses. Aquesta es trobava a l'extrem de ponent del baptisteri, arran del mur 15. Era una tomba en fossa també del tipus banyera, amb la part del cap una mica més ampla que la dels peus. La fossa feia a la part superior 2,50 m de llargada per 0,95 m d'amplada, mentre que al fons feia 2,10 m de llargada per fins a 0,40 m d'amplada. Les parets no eren gaire verticals, ja que tenien una certa inclinació amb forma de balma. A l'igual de l'enterrament 1, presentaven una reculada per encaixar-hi la coberta. La fondària màxima era de 0,74 m. Per fer la fossa també es va excavar a l'estratigrafia i a la roca mare. Pel que es pot veure en les fotografies de l'excavació del 1982, aquesta tomba tenia fins a sis lloses com a coberta. Tot i que no hem pogut trobar cap altra documentació que esmenti detalls de l'esquelet o els esquelets que contenia, sí que es pot apreciar que l'orientació devia de ser nord-est / sud-oest (peus / cap).

Els sòcols dels murs dels costats nord i oest del baptisteri (UE 06 i 28), juntament amb el del mur intern 29, estaven fets amb dues cares vistes fetes de pedres de mida mitjana col·locades generalment planes i una mica retocades, i un rebliment intern de pedra petita, tot plegat lligat únicament amb fang. Mirant la planta de l'edifici baptismal i observant la relació entre els sòcols, es pot apreciar que els murs originals són el 28 i el 06. Posteriorment, s'adossà a aquest darrer el reforç 27 (fet amb una sola cara vista i un rebliment), i després es va construir adossat a aquest reforç el mur 29.

Finalment, en aquesta zona del baptisteri també es va netejar un gran forat que trenca el mur septentrional (UE 28). Es tracta d'un forat de forma cilíndrica, d'1,40 m de diàmetre i 0,70 m d'alçària. Aquest ja havia estat excavat en els anys vuitanta i les persones que l'excavaren l'identificaren com a un «forat d'ametler».

4. Les tasques de consolidació

Totes les intervencions de consolidació que s'han fet a Son Peretó són per garantir una millor conservació de les restes arqueològiques, seguint la normativa de la Llei del patrimoni històric de les Illes Balears quant a temes de conservació de bens d'interès cultural. S'han emprat materials reversibles i les zones consolidades són fàcilment identificables per diferenciar-les de les originals. S'han utilitzat materials i tècniques adequats a cada problemàtica per tal de garantir una millor eficàcia en les tasques conservatives.

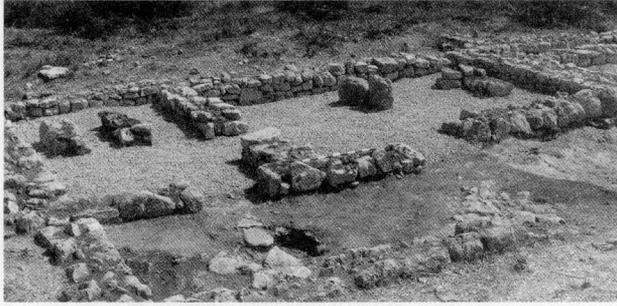

Figura 11. Vista general dels àmbits I, II i III, abans i després del procés de consolidació.

Una qüestió fonamental ha estat intentar establir la relació entre el baptisteri i les estructures del sector oest. És cert que l'estat de conservació dels murs dificulta enormement aquesta tasca. En qualsevol cas, sembla prou clar que els murs 04, 05 i, molt probablement, el 14 dels àmbits I i II, s'adossen al mur del recinte baptismal (UE 06), proporcionant una datació relativa de posterioritat per al conjunt d'estances ubicades al seu oest.

En general, les estructures del baptisteri i del sector oest mostren abundants reformes que permeten pensar en una utilització prolongada en el temps. Observant la distribució de les obertures dels tres àmbits del sector oest (àmbits I, II i III), sembla que corresponen a un mateix complex estructural, pavimentat amb argila blanquinosa, potser mesclada amb calç, i connectat amb l'exterior per la porta 53.

La datació del conjunt d'habitacions de l'oest ha estat sempre controvertida. La reexcavació realitzada ha permès estudiar els materials recuperats a l'interior de les unitats estratigràfiques muràries. El material ceràmic trobat als sòcols de la UE 36, la UE 08 i la UE 22, situada per davall dels sòcols de les UE 05 i 06 i de les estructures 16 i 20, proporciona, en espera d'un estudi definitiu, un terminus post quem aproximat del 475-500 dC per a la seva construcció. El més important és que el sòcol de la UE 05 s'adossa a la UE 07 i, consegüentment, és molt probable que tant l'àmbit I com el II siguin posteriors a aquesta data.

La cronologia d'abandonament del sector oest no és encara clara, però hi ha prou indicis –encara en procés d'estudi– per pensar que es realitzen reformes estructurals fins una data bastant tardana. Així mateix és important esmentar la presència de sitges en diferents àmbits del sector oest, que cal relacionar amb activitats productives. Quant al moment final d'ocupació, no existeixen encara dades concloents, a causa que no s'han trobat restes dels nivells d'abandonament. Aquests es varen excavar en el curs dels projectes d'intervenció anteriors. Certes evidències, algunes ja de les excavacions dels anys vuitanta –ceràmica de cuina sencera trobada in situ sobre una llar o restes de cendres en alguns àmbits– permeten relacionar l'abandonament definitiu del conjunt amb un incendi, la cronologia del qual caldrà investigar en àrees del jaciment encara no excavades, així com amb la revisió dels materials de campanyes d'excavació anteriors.

El reinici dels treballs d'excavació i adequació a Son Peretó permetrà recuperar per al públic (*figura 11*) un dels conjunts més significatius de l'antiguitat tardana balear. Així mateix, la investigació arqueològica proporciona noves dades interessants quant a la cronologia i l'evolució, que permetran precisar algunes qüestions no resoltes. A més, el projecte ha plantejat la necessitat d'estudiar el jaciment des d'una perspectiva més àmplia, en interactuar amb la resta d'assentaments que conformen el paisatge tardà del territori circumdant (ALCAIDE ET ALII, 2005; , 2006) i caracteritzar arqueomètricament les ceràmiques recuperades dins un programa més ampli, que comença a donar resultats (BUXEDA ET ALII., 2005).

Agraïments

Agraïm a l'Ajuntament de Manacor i al Consell de Mallorca el suport financer i institucional que han fet possible reiniciar els treballs al jaciment. De manera molt especial, donam les gràcies a les persones que de manera desinteressada han participat en el projecte de Son Peretó i en les excavacions que s'hi han desenvolupat. Volem agrair a F. Tuset la disponibilitat i el fet d'haver-nos facilitat el plànol detallat del conjunt. Així mateix, aquesta contribució s'integra en les tasques del projecte del Pla nacional HUM2005-0996/HIST, «Poblament i ceràmica durant l'antiguitat tardana a les Illes Balears: el cas de Mallorca», que té com a investigador principal Miquel Àngel Cau (Direcció General de Recerca, Secretaria d'Estat de Política Científica i Tecnològica, Ministeri d'Educació i Ciència). A més, aquest article contribueix a les activitats del projecte d'R+D+I: «La transformació del nord-est d'Hispania i les Illes Balears: arquitectura religiosa (segles IV-VIII)» (HUM2005-00268/HIST), amb Gisela Ripoll com a investigadora principal.

S'han anivellat els sòls dels diferents àmbits amb l'aplicació d'uns 10 cm de grava per sobre el geotèxtil. La grava emprada compleix les condicions d'esterilitat i bon drenatge bàsiques per ser col·locada al jaciment.

Moltes de les lloses que formaven part de les sepultures excavades antigament s'havien fragmentat i havien perdut la posició original. Aquestes han estat enganxades i reubicades al seu lloc.

Les restes puntuals conservades d'opus signinum han estat consolidades mitjançant la delimitació perimetral amb un morter de calç de coloració semblant a les restes originals.

En finalitzar la intervenció està previst col·locar plafons informatius que permetin comprendre els aspectes fonamentals del conjunt cristià i la seva evolució.

5. Consideracions finals

Pel que fa als resultats arqueològics, la reexcavació duta a terme en la campanya de l'any 2005 ha permès comprovar alguns aspectes interessants quant a la cronologia d'algunes de les estructures excavades d'antic.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, J.** (1923). «Un descubrimiento arqueológico en Manacor, o un nuevo argumento de ortodoxia final de grande Osio de Córdoba». *Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana* [Palma], 19-20, p. 204-207, 245-248 i 257-259.
- ALCAIDE, S.** (2005 a). «Los altares de las basílicas cristianas de las islas Baleares. Reflexiones en torno a su problemática». 11, p. 81-97.
- (2005 b). *Arquitectura cristiana de las islas Baleares: mobiliario litúrgico balear. Catálogo y estudio de los materiales (siglos IV-VIII)*. [Diploma d'estudis avançats; Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, Universitat de Barcelona; treball inèdit]
- ; **MAS, C.; CAU, M.À** (2005). «L'antiguitat tardana al municipi de Manacor: arquitectura cristiana i territori». *Espai fet urbà i societat: III Jornades d'Història Local de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- BUXEDA I GARRIGOS, J. et al.** (2005). «Late Roman Coarse Wares and Cooking Wares from the Balearic Islands in Late Antiquity: Archaeology and Archaeometry». **A: GURT, J.M.; BUXEDA, J.; CAU, M. À.** (eds.). *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry*. Oxford: Archaeopress (British Archaeological Reports, International Series), p. 223-254.
- DUVAL, N.** (1994). «La place des églises des Bâleurs dans l'Archéologie Chrétienne de la Méditerranée Occidentale». A: *Actes de la III Reunión d'Arqueologia Cristiana Hispànica (Maó, 1988)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 203-212.
- FERRER, R.** (1953). *La gran basílica de Son Peretó. El descubrimiento contado con sencillez*. Palma: [Impr. Tous].
- (1982). *Basílica de Son Peretó*. Manacor: Ajuntament de Manacor, Delegació de Museus i Arqueologia.
- GODOY, C.** (1995). *Arqueología y liturgia: Iglesias hispánicas (siglos IV-VIII)*. Barcelona: Universitat de Barcelona / Tarragona: Port de Tarragona.
- GUÀRDIA, A.** (1984). «Qüestions iconogràfiques entorn al mosaic de la basílica de Santa Maria del Camí (Mallorca)». A: *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs: Trobades científiques de la Mediterrània*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis, p. 73-76.
- ITURGÁIZ, D.** (1963). «Baptisterio doble de la basílica de Son Peretó». *Rivista de Archeologia Cristiana* [Roma], 39 (3-4), p. 279-287.
- (1970). «Baptisterios paleocristianos de Hispania». *Analecta Sacra Tarraconensis* [Tarragona], XL-XLI, p. 209-295.
- MAS, C.** (2006). *Cerámica y poblamiento durante la Antigüedad tardía (siglos IV - X) en la isla de Mallorca: La zona este (Manacor y Sant Llorenç)*. [Diploma d'estudis avançats; Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, Universitat de Barcelona; treball inèdit]
- PALOL, P.** de (1952). «Descubrimiento y excavaciones de una basílica paleocristiana en la isla de Menorca (Baleares)». *Ampurias* [Barcelona], 14, p. 214-216.
- (1966). «En torno a la iconografía de los mosaicos cristianos de las Islas Baleares». A: *Actas de la I Reunión Nacional de Arqueología Paleocristiana*. Vitòria: [s. n.], p. 131-150.
- (1967). *Arqueología cristiana de España romana: Siglos IV-VI*. Madrid: CSIC.
- (1984). «Història i arqueologia cristiana a les Balears». A: *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs: Trobades científiques de la Mediterrània*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis, p. 9-14.
- (1989). «La arqueología cristiana en la Hispania romana y visigoda». A: *Actes du XIe Congrès International d'Archéologie Chrétienne (Lyon-Vienne-Grenoble-Aosta, 1986)*. Roma: [s. n.], p. 1975-2022.
- *et al.* (1967). «Notas sobre las basílicas de Manacor, en Mallorca». Valladolid: Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología (Trabajos del Museo de Mallorca; 3).
- PÉREZ, L.** (1970). «Mallorca cristiana». **A: MASCARÓPASSARIUS, J.** (coord.). *Història de Mallorca*. Palma: [s. n.], vol. V, p. 545-576.
- PINYA, B.** (1953). *El museu arqueològic i la basílica primitiva de Manacor*. Palma: [s. n.]. (Panorama Balear; 28)

PUIG I CADAFALCH, J. (1915-1920). «Basilica cristiana primitiva en el paratge de Son Peretó, a Manacor». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 6, p. 737-746.

RIERA, I.; ROMAN, J. (1995). *Els mosaics de Son Peretó*. Manacor: Patronat de l'Escola Municipal de Mallorca. (Papers de sa Torre; nº 36)

VENY, C. (1965). *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*. Madrid: CSIC